

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за получаване на образователно-научна степен „доктор“ по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8 Икономика, научна специалност – „Организация и управление на производството“ (селско стопанство и подотрасли).

Автор на дисертационния труд: Татяна Иван Пилян, докторант на самостоятелна подготовка към Катедра „Мениджмънт и маркетинг“.

Тема на дисертационния труд: „Възможности и заплахи за устойчивото развитие на земеделието в Сърбия“.

Рецензент: проф. д-р Снежинка Константинова Стоянова, 3. Социални, стопански и правни науки, 3.8 Икономика, определена за член на научното жури със Заповед № РД-16-1342 от 02.12.2021 г. на Ректора на АУ – Пловдив.

1. Кратко представяне на кандидата.

Татяна Иван Пилян е родена на 11.06.1988 г. в гр. Земун, Сърбия.

За периода 2007-2011 г. Татяна Пилян завършва Белградското бизнес училище за професионални икономисти (Колеж за професионални изследвания), Белград.

В периода 2011-2013 г. придобива образователната степен „Магистър“ във Факултета по бизнес икономика и предприемачество, Белград.

Владее руски и английски език.

Професионалният опит на кандидата е следния:

- от м. октомври 2014 г. до м. септември 2017 г. – учител по управлениски умения в научната област мениджмънт в Средно бизнес училище „Проф. д-р Радомир Бойкович“, Крушевач;
- от м. октомври 2017 г. до настоящия момент – асистент във Факултета по бизнес икономика и предприемачество, Университет, Белград.

2. Актуалност на проблема.

Актуалността на темата на дисертационния труд е голяма. Дисертантът правилно посочва, че новата ера в развитието на селското стопанство изисква устойчиви решения и технологии, даващи възможности за по-високи доходи с по-малко инвестиции. Повишаваното на качеството на семената, внедряването на генетични технологии и цифрови земеделски инструменти създават условия за реализирането на устойчиви стратегии в областта на земеделието. В този контекст устойчивото земеделие формира необходимия потенциал за

решаването на два противоположни проблема: за увеличаване на хранителните запаси и опазване на околната среда.

Развитието и приложението на модерните технологии и особено на информационните и комуникационните технологии (ИКТ) разкриха нови възможности за намирането на нетрадиционни решения в областта на селското стопанство. Тези технологии, като еманация на новата ера, позволиха да се наблюдава и документира земеделското производство с помощта на подходящи географски информационни системи, да се обработват данни и управлява работния процес с висока скорост и прецизност. Новите характеристики на модерните технологии дадоха възможност за внедряване и широко приложение на т. нар. „прецизно земеделие“. Фермерите получиха съвременни инструменти за реализиране на екомениджмънт в планирането и осъществяването на устойчиво земеделско производство, за разкриване на формите и източниците за замърсяване и на тази база за опазване на земята. Всичко това подчертава високата актуалност на настоящото дисертационно изследване в аспекта на глобалните екологични проблеми.

3. Цел, задачи, хипотези и методи на изследване.

Целта и задачите на изследването не са добре дефинирани. На практика целта не е описание и класификация на екологията и устойчивото развитие, а разкриване на екологични проблеми и необходимостта от приложение на устойчиво развитие чрез прилагане на съвременни технологии в селското стопанство на Сърбия. В този смисъл биха могли да се дефинират конкретни и логически обосновани задачи на изследването.

Формулирани са следните четири хипотези:

H-1: Прилагането на модерни технологии в областта на устойчивото земеделие допринася за оптимизиране на инвестициите, намаляване на загубите и максимизиране на доходите. Характерът на така зададената обща хипотеза изисква тя да бъде операционализирана чрез специални хипотези:

H-2: Предимствата от използването на съвременни технологии в селското стопанство са несъмнени.

H-3: Прилагането на модерни технологии в селското стопанство дава възможност за устойчиво земеделие и здравословна храна.

H-4: Нивото на приложение и възприемане на модерни технологии в Република Сърбия все още е на ниско ниво.

В дисертационния труд правилно е поставен акцента върху следните основни аналитични и синтетични методи на познание и изследване:

- анализ;
- индукция;
- дедукция;
- сравнение;
- конкретизация;
- обобщение.

Целесъобразно авторът се е насочил към използване на методи и техники, апробирани и доказани в практиката, каквито са методите и

техниките за застраховане на селскостопанските животни в Република Сърбия.

Емпиричното изследване правилно е организирано в три фази:

1. Провеждане на анонимна анкета чрез въпросник с предварително подгответи въпроси.
2. Събиране на данните.
3. Обработка на данните и оценка на резултатите.

Коректно са използвани статистически методи за оценка на резултатите.

4. Онагледеност и представяне на получените резултати.

Дисертационният труд е добре онагледен, което се потвърждава от следните елементи на неговото съдържание:

- 33 фигури;
- 29 графики;
- 38 таблици.

Всички те са правилно подредени, номерирани и озаглавени.

В началото на дисертационния труд са представени добре оформени списъци на фигураните, графиките и таблици.

Анализът показва, че коректно са посочени източниците, от които са използвани съответните фигури или таблици. Значителна част от средствата за онагледяване са създадени от самия автор, което е посочено на съответното място.

Не прави добро впечатление фактът, че една част от фигурите и таблици са съставени на сръбски език, което автоматично е копирано на английската и българската версия на дисертацията и автореферата.

Необходимо е да се посочи, че авторефератът добре отразява основните резултати от изследването, съдържащи се в дисертацията.

До известна степен той има оригинално оформление, като не следва структурата на дисертацията, а има следните основни елементи:

- Въведение;
- Методи и инструменти на екоуправление в планиране на устойчивото развитие;
- Методология на изследването;
- Резултати;
- Заключение.

Над 60% от обема на автореферата съдържа резултатите от емпиричните изследвания на автора, което оценявам като правилен подход за структуриране и представяне на съответните изследвания на авторите.

5. Обсъждане на резултатите и използваната литература.

Дисертационният труд съдържа три глави, въведение, заключение и литература. Независимо, че съдържа три основни части, дисертацията на практика няма класическия вид: „теория – методика – изследване“.

В първата глава се съдържа, както теорията, така също методологията и

методиката за разкриване на връзки и зависимости между екологията и устойчивото развитие.

Втората глава агрегира теоретико-методологическия фундамент на иновациите и особено на приложението на модерните технологии в областта на устойчивото земеделие с методическия инструментариум за тяхното изследване.

Третата глава има подчертано приложен характер, като в нея са представени, както резултатите от проведените емпирични изследвания, така също статистическия инструментариум за оценка на връзката между нагласите на респондентите и техните социално-андрагогически характеристики.

В началото на дисертационния труд Татяна Пилян сравнително добре е разкрила и представя глобалните екологични проблеми.

Характеристиката на екомениджмънта е структурирана правилно, като последователно са представени:

- основните функции;
- ролите на екомениджъра;
- характеристиките на управленския екип;
- съдържанието на градското управление
- развитието на екомениджмънта като добра бизнес практика в процеса на задълбочаващата се урбанизация.

Авторката на дисертационния труд добре е дефинирала методите и инструментите за управление на околната среда с цел постигането на устойчиво развитие. На база на задълбочен анализ на литературните източници тя представя шест групи методи и инструменти със следното предназначение:

- за идентифициране и анализ на състоянието;
- за дефиниране на политики и действия на база на набраната информация;
- за оценка на ефекта от политиките и действията;
- за управление на действията;
- за информиране на обществеността за устойчиво развитие;
- за създаване на социален климат за устойчиво развитие.

Като се използват изследванията на други автори в дисертацията сравнително ясно и коректно са представени формите на стратегическата екологична оценка. Обърнато е необходимото внимание на обхвата на тази оценка, като са посочени, както кумулативния ефект, така също и социалното въздействие.

В началото на втората глава Татяна Пилян прави кратък преглед на иновациите в областта на селското стопанство. На тази основа чрез Фигура 18 на стр. 72 тя представя нагледно основните компоненти на концепцията за прецизно земеделие. Акцентът на изследването в тази част на дисертационния труд правилно е насочен в следните три направления:

- приложението на информационните технологии;
- опазването на хората и околната среда;

- създаването на по-ефективно земеделие и повишаване на качеството на продукцията.

В тази част на дисертацията са използвани актуални интернет източници (от 2020 г.) за представяне на ускорено развиващия се процес на дигитализация на селското стопанство.

Краят на втората глава е посветен на интересните проблеми за приложението на GPS-технологиите в прецизното земеделие, като е акцентирано върху следното:

- дистанционното откриване;
- пазарните информационни системи.

Както отбелязах, третата глава има подчертано приложен характер. В нея достатъчно подробно са представени резултатите от анкетно проучване, проведено на територията на Войводина, върху подходяща извадка от 325 респонденти. Според докторантката целта на изследването е да се определи какво е отношението на гражданите към прилагането на модерните технологии във функцията на устойчиво селскостопанско развитие.

Оценявам като добре формулирани и логически подредени осемте въпроса, съдържащи се в анкетата. Съдържанието на някои от тях би могло да се подобри. Така например, първият и вторият въпроси са във висока степен корелиращи помежду си, тъй като щом прилагането на модерните технологии за устойчиво развитие на земеделието е добър избор, (първи въпрос), то нормално е да се очакват добри резултати (втори въпрос). В пряка връзка с тези два въпроса са отговорите на шестия въпрос, относно инвестирането в съвременни технологии.

Нямам забележки към останалите пет въпроса, които са целево ориентирани към диференцирани оценки на респондентите.

Оценявам положително проведения регресионен анализ и използванятия математико-статистически инструментариум за оценка на връзката между нагласите на респондентите и техните социално-андрагогически характеристики. При по-нататъшни изследвания Татяна Пилян трябва да отчете бележките ми и отстрани свързаността на някои въпроси, което би довело до мултиколиниарност при построяването на множествени корелационни и регресионни модели.

Приемам, че използваната литература е достатъчна, но не и оптимална по брой и съдържание. Считам, че трябваше да се направи по-задълбочен литературен обзор на чуждестранни източници, особено за приложението на модерните технологии в земеделието и влиянието им върху неговата устойчивост. Целесъобразно би било източниците да се класифицират по-добре (на кирилица и латиница).

6. Приноси на дисертационния труд.

Не е представено справка за приносите на дисертационния труд, което считам за сериозен пропуск. По тази причина не мога да взема формално отношение към тях, но в неформален аспект при рецензирането разкрих съществени приноси, като бих отбелязала следните:

I. В научно отношение:

1. Формираната методология за изследване влиянието на модерните технологии върху устойчивото развитие.
2. Съставения инструментариум от методи и модели на екомениджмънта за планиране на устойчивото развитие.

II. В научно-приложно отношение:

1. Доказаните предимства от използването на модерните технологии в селското стопанство.
2. Разкритите връзки и зависимости между прилагането на модерните технологии, устойчивото земеделие и здравословната храна.
3. Научно аргументираната подкрепа на развитието на гражданското съзнание за нарастващите екологични рискове и необходимостта от приложение на модерните технологии за устойчиво селско стопанство.

7. Критични бележки и въпроси.

Към дисертационния труд имам следните критични бележки и препоръки:

- 7.1 Таблица 2, представена на стр. 18 представя SWOT анализ на опазването на природата и устойчивото развитие на селските райони, взаимстван от националната стратегия на Сърбия. Целесъобразно било докторантката да състави такъв актуален анализ или да използва по-нови източници, тъй като посоченият източник е съставен преди финансовата криза 2007-2009 г., когато глобалните екологични проблеми и приложението на модерните технологии на Индустря 4.0 нямаха такава значимост и актуалност.
- 7.2 На определени места в дисертацията (на англ. ез.) и двата варианта на автореферат (на англ. ез. и бълг. ез.) са включени таблици и фигури, които не са преведени от сръбски език. Това се отнася особено за представените резултати от проведеното анкетно проучване.
- 7.3 Формулирани са четири хипотези, чиито твърдения трябва да бъдат доказани или отхвърлени след проведените изследвания. Целесъобразно било да се преструктурира системата от хипотези, като третата хипотеза (Н-3: Прилагането на модерни технологии в селското стопанство дава възможност за устойчиво земеделие и здравословна храна) се утвърди като основна (обща) хипотеза на цялостното изследване. Ако модерните технологии не водят до оптимизиране на инвестициите, намаляване на загубите и максимизиране на доходите, тяхното приложение по естествен път ще бъде ликвидирано от процесите на конкуренцията.
- 7.4 В третата глава е допусната известна монотонност на изложението, което би се преодоляло чрез преструктуриране на представения материал.

Посочените препоръки не намаляват положителното ми отношение

към дисертационния труд. Независимо от бележките по структурата, оценявам хипотезите като аргументирано и убедително доказани.

8. Публикувани статии и цитирания.

Представен е списък с 18 публикации. Определена част от тях не са пряко свързани с проблемите, третирани в дисертационния труд. Независимо от това внимателния преглед показва, че основната част от изследванията съдържащи се в дисертацията са публикувани в национални издания на Сърбия. Добро впечатление прави фактът, че в преобладаващата част от публикациите Татяна Пилян е водещ автор. Липсват публикации в реферирани издания.

Липсва справка за цитиранията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Въз основа на научените и приложените, от кандидата, различни методи на изследване, правилно изведените експерименти, направените обобщения и изводи считам, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на Аграрния университет за неговото приложение, което ми дава основание да го оценя **ПОЛОЖИТЕЛНО**.

Позволявам си да предложа на почитаемото Научно жури също да гласува положително и да присъди на **ТАТЯНА ИВАН ПИЛЯН** научната и образователна степен „**доктор**“ по научната специалност „**Организация и управление на производството**“ (селско стопанство и подотрасли).

21.01.2022 г.
гр. Пловдив

РЕЦЕНЗЕНТ:
(проф. д-р Сн. Константинова)